

**БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО РАДИО И ДАРИК РАДИО
КАТО СЦЕНИ НА ЗНАНИЕТО:**

УЧЕНИТЕ В МЕДИИТЕ ПО ВРЕМЕ НА КОВИД-19

Елена Фучеджиева

**BULGARIAN NATIONAL RADIO AND DARIK RADIO
AS FIELD OF THE EXPERT KNOWLEDGE:**

SCIENTISTS IN THE MEDIA DURING COVID-19

Elena Fuchedzhieva

Резюме: Настоящото изследване е фокусирано върху експертното знание като една от най-търсените информации по време на кризи и върху ролята на медиите за подбора и легитимацията на експертите, чието знание и опит се предлага на аудиторията. Появата на коронавирусната инфекция породи една от най-неочакваните кризи в България и точно заради това експертите и тяхното познание са във фокуса на вниманието на обществото, институциите, оперативния щаб и медиите. Целта на това изследване е да проследи по какъв начин журналистите търсят, получават и предават експертното знание на аудиторията си по време на кризи; кои учени и експерти канят за събеседници; могат ли те да бъдат категоризирани – по какви показатели; как експертите са представени на аудиторията; как журналистите разговарят с тях и променя ли се отношението им спрямо различните типове експерти, които интервюират. Какви са разликите в диалозите с експертите в разглежданите медии и какви специфики и тенденции се наблюдават в разговорите с тях по време на кризи. Разглеждам подбора на експерти, представянето им и интервютата с тях в БНР и „Дарик радио“ в периода 8 март – 8 април 2020 г., т.е. през първия месец след появата на Ковид-19 в България.

Ключови думи: експерт, учен, Ковид-19, медии, радио

Abstract: The present study focuses on expert knowledge as the most relevant information during crisis and the role of media in the selection and identification of experts whose knowledge and experience is presented to the audience. The coronavirus crisis was one of the most unexpected crises in Bulgaria and that is why the experts and their knowledge turned out to be in the focus of attention of the public, the institutions, the national operational headquarters, and the media. The purpose of this study is to examine how journalists find and impart the experts knowledge to their audiences during crises; which scientists and experts they invite for interviews; how they present them to the audience; what kind of dialogues they form and whether their attitude towards the different types of experts they talk to changes. Are there any differences in the dialogues with the experts in the two media selected – Bulgarian national radio and Darik radio – and what specifics and tendencies could be marked in the conversations with them during the period 8th of March – 8th of April 2020.

Keywords: expert, scientist, COVID-19, media, radio

Какво е експертно знание?

Експертното знание е специализирано знание, което дава на носителя му специфични способности да разрешава практически проблеми и да взема аргументирани решения. То се основава предимно на емпирични доказателства, които му придават валидност, надеждност и истинност. В научните среди експертите притежават едни от най-добрите постижения в областта на своята експертиза, специализирали са достатъчно в различни подобласти на своята основна сфера на дейност и са достатъчно подготвени не само да дават стандартни решения, но и нетипични такива, както и да откриват грешките в процеса на решаване на дадена задача. Експертното знание и опит са от съществено значение в процесите на решаването на нови

проблеми и задачи, за което свидетелства и нарастващата им роля в демократичните общества.

И въпреки че информационното общество притежава и използва неограничено количество информация, а достъпът до независими и достоверни източници е практически безграничен, това познание не е достатъчно, за да могат потребителите да формират експертно мнение. То продължава да принадлежи на експертите и учените, затова, особено по време на кризи, журналистите ги търсят като най-достоверен източник на експертно знание. Експертите са тези, които могат да интерпретират наличната информация, да я превърнат в аргументи и, защитавайки научно и емпирично становищата си, да подпомогнат вземането на адекватни решения в дадена ситуация. В социалната си роля експертът присъства и чрез легитимацията на специализирана институция, към която принадлежи. Тя удостоверява постиженията му с различни форми на сертификация и лицензиране, с което признава способностите му да разрешава практически проблеми, да прилага научното познание в създаването на правила и стандарти.

Тъй като радиото е медията, която в периода на извънредното положение бе най-адаптивна към новите социални ограничения и правила за общуване, насочих изследването си към радиоинтервютата с експерти, проведени в определен период в две радиостанции – БНР и „Дарик радио“. Дори в условията на настъпваща криза, актуалните радиопредавания в разглежданите медии успяха да произведат съдържанието си, без да се налага да променят начина на общуване със събеседниците си. Телефонните интервюта отдавна са пълноценна форма на общуване в радиото и отдалечеността на събеседниците не повлия на съдържанието. Подходящата за аналитични разговори среда е ключовата характеристика, която превърна радиоефира в сцена на научното знание в много по-голяма степен от останалите медии, заради което изследването ми търси своите примери именно там.

Описание на изследването

Изследването си поставя за цел да проследи формите на общуване с учени и експерти в БНР и „Дарик радио“, как се развиват диалозите с тях, придържат ли се събеседниците към експертното знание и какви специфики могат да се открият като тенденции в интервютата с тях. За целта на изследването е направен контент-анализ на подбрани интервюта с експерти в БНР и „Дарик радио“, в които събеседниците са поканени изрично като такива и имат отношение към настъпващата криза. Това изключва записи от пресконференции и преразказани от репортер разговори, тъй като за изследването от значение е диалогът с експертите, начинът, по който журналистите комуникират с тях и предават на аудиторията експертното им знание. Периодът на изследването е едномесечен, началната дата е 8 март 2020 г., когато бе обявен първият случай на болен от Ковид-19 в България. Заради спецификите на организирането на архива в сайтовете на БНР и „Дарик радио“ са подбрани интервютата с експерти, които са били събеседници в предаването „Неделя 150“ по БНР и в „Дарик радио“, независимо в кое предаване са гостували в този едномесечен срок. В разглеждания период в „Неделя 150“ са гостували 15 експерти, а в „Дарик радио“ – 13. Интервютата с тях могат да бъдат разпределени в няколко категории, които ще обособим по-надолу в текста.

Кого наричаме експерт, учен, интелектуалец?

Най-често срещаното определение за експерт е човек, притежаващ и боравещ с голяма база специализирани познания, който е наясно с най-актуалните научни постижения в дадена област. Според Българския тълковен речник експертът, освен специалист в своята област, е и някой, *„който се използва за разрешаването на въпроси, изискващи специални знания“*. Тоест, на него му е вменена функцията да подпомага решаването на специфични въпроси. Ученият (отново според Българския тълковен речник) пък е някой, който е *„получил знания и опит чрез системно учене, специалист в някоя област на науката, който разработва творчески нейните проблеми“*. А за

интелектуалеца е дадено следното тълкувание: *“човек, който се занимава с умствен труд, свързан е с наука, литература, изкуство и др.”* (Български тълковен речник). Според тези определения експертът може да бъде учен и интелектуалец, но не всеки интелектуалец може да бъде експерт. Най-съществената разлика, която можем да открием между определенията за учен, интелектуалец и експерт, е фактът, че експертът се ползва за разрешаването на специализирани казуси, разчитайки на знанията си, на него му е вменено изискването за практическо приложение на знанията, докато ученият и интелектуалецът могат да са само носители на познанието.

Снежана Попова въвежда в типологията на образите на комуникаторите ролята на „знаещия за събитията“ (Попова, 1997: 34-38). Роджър Пилке-младши разработва типология на различните учени в ролята на експерти в процеса на политически консултации, в която той също откроява учения само като носител на познанието, но не и като предприемащ действие, базирано на познанието: *„Ученият няма интерес към процеса на вземане на решения и последствията от становищата си – за него са важни информацията и фактите. Ученият служи като източник за вземащия решения, готов е да отговори на фактически въпроси, които вземащият решение смята за уместни“* (Pielke Jr. 2007: 2). Докато експертите, освен че се опират на най-добрите постижения в областта на своята експертиза, са специализирали достатъчно в различни подобласти на своята основна сфера на познания, така че да се чувстват достатъчно подготвени не само да обосновават стандартни решения, но и да правят нетипични такива. В този процес на практическа насоченост на познанията конкуренцията с други експерти е фактор, определящ същността на пълното експертно знание, тъй като могат да бъдат сравнени различни методологии, стандарти и ценности. Според Илин Йоана Артелиус от Тексаския университет в Остин конвенционалното знание определя „експерт“ като някой, който знае повече за даден предмет или може да се представи по-добре от средното в определена област. Но експертизата не е просто умението да се представиш по-добре от друг в дадена област, а и да успееш

да се легитимираш в обществеността, да се пребориш за припознаване като по-добър от другите (Hartelius, 2008). В свое изследване, наречено „Камбрийска овца“, Брайън Уин работи върху тезата, че всеки би могъл да бъде експерт – той предоставя икономически аргументи в полза на тезата, че не можем да приемаме институционалната експертиза безкритично, тъй като тя много често е съобразена с други, ненаучни обстоятелства (политика, икономика, стратегии, обезщетения, пазари и т.н.). Затова той откроява ролята на „контраекспертите“, които извеждат своите изводи и становища от опита и от своята собствена експертност, и независимо от държавните, институционалните експерти, тъй като становищата им често си противоречат и така експертите и контраекспертите могат да препоръчат съвсем различни насоки на действие в една и съща ситуация (Wynne, 1996:44-83). В заключението си Уин обособява важен въпрос, който може да се отнесе към всяка една експертиза – към кого е насочена тя? Според него този въпрос е ключов не само за заключенията на експертизата и за процеса на разпространението ѝ, но и за самите експерти. В статията си „Експертното знание“ Даниел Литъл заключава, че: *„Експертизата може да се разглежда като вид социален капитал, въз основа на който експертът и тези, които използват услугите му, могат да получат различни видове предимства“* (Little, 2013).

Или най-общо казано, експертът притежава значително количество научни знания в дадена област, които са резултат от задълбочената му работа и от опита му; притежава достатъчно познания и умения, характерни за сферата, в която е експерт, и може да ги използва свободно и уверено в решаването на дадена задача или в откриването на грешки в процеса на решаване на дадена задача.

Наблюдава се тенденция традиционните характеристики на експертното знание – надеждност и истинност – да се променят и дори да изчезват, докато новите – признание, популярност, приемливост – стават все по-значими при взимането на решение кой може да бъде оценен като експерт. Според изследователи (Ericsson, 2018) почти всички модели и

разновидности на експертното знание могат да бъдат обособени в поддисциплината на когнитивната наука, която най-общо можем да наречем „експертиза и експертно представяне“. Но докато в началото на изследванията по темата акцентът е върху самата експертиза и начина ѝ на представяне, то в последно време социалната роля на самите експерти започва да става все по-значима (Kořtun, 2015). Тази тенденция придава експертна стойност на определени личности и групи, признати за лидери в информационното общество, без да е задължително експертизата им да бъде институционално легитимирана. Този нов тип експерти са носители на добре пригодени и широко рекламирани кратки становища, които лесно могат да бъдат използвани след това като „експертно знание“ (най-често от политически лидери и съветници) в широки дискурси. Това крие опасност недоказани и съмнително верни, но легитимирани чрез официални политически или корпоративни лобита експертни знания, да направят неофициалната, необоснована и непроверена експертиза по-популярна от официалната, обоснована и проверена (Hetmański, 2020).

Нарастващият социален интерес към авторитети поставя в центъра вече не самото знание, а личността – преминава се от обективни, емпирични и институционално доказани критерии към субективни, психосоциални критерии за експертност, към които спадат и реторичните и комуникативни способности на личността, която ще разпространява даденото знание. Обективният аспект на знанието е доминиран от субективния. Не е важно какво или как, а кой притежава и предоставя експертните знания, тъй като той насочва вниманието на обществеността към съдържанието. Това е особено важно обстоятелство при използването на експертно знание по време на кризи, тъй като тогава то е ключово за почти всички национални и обществени органи и институции, ангажирани с вземането на решения, които ще бъдат валидни за цялото общество. В свое изследване по друга тема, свързана отново с медицинска проблематика, Вяра Ангелова пише: „В състояние на криза нормализиращото говорене е повече от заплахата, то се определя като говорене без факти“ (Ангелова, 2014: 150). Обществените

кризи притежават различни характеристики, но тъй като това изследване се фокусира конкретно върху кризата, настъпваща с появата на Ковид-19 в България, в разглеждания период тя приема и характеристиките на извънредното положение, което е обявено в страната на 13 март 2020 г. В ситуация на извънредно положение се случват и разглежданите в това изследване интервюта.

Специфики на извънредното положение

Извънредното положение е ситуация, в която правителството на дадена страна получава правомощия да предприема действия, които не биха били позволени в нормални обстоятелства. По време на извънредно положение правителствени служби и институции задействат извънредни мерки за справяне с конкретната ситуация, но макар законодателната дейност в този случай да е много по-бърза, приетите специални закони важат само докато е в сила извънредното положение. То няма краен срок, а се отменя изрично, след като са отпаднали основанията за обявяването му. Според чл. 84, т. 12 от Конституцията извънредно положение в България може да бъде обявено от Народното събрание по предложение на президента или от Министерския съвет. Извънредното положение позволява приемането на временни закони, които ограничават част от правата на гражданите (като придвижването между градове и държави, например). Тоест, извънредното положение е предпоставка за бързи и категорични решения, основанията за които са базирани на спецификите на обстоятелствата, които го налагат и които много често се обосновават на различни експертни становища. Ако следваме типологията на събитията, която прави Жана Попова, журналистите отразяват кризисно събитие (Попова, 2013: 56).

Медиите по време на извънредното положение през март 2020 г. и как радиото превръща ефира си в сцена на научното знание?

В разглеждания период преобладаващото експертно знание, което медиите разпространяват, е на експертите от Националния оперативен щаб

(НОЩ). Ежедневните пресконференции спестяват на много журналисти усилията да търсят сами експертното знание и легитимирани експерти, да сравняват становища и данни (и това е така поне до отчетливата поява на опозиционни становища). Цитати на членовете на НОЩ от пресконференции присъстват почти във всички медии под формата на съобщаване на информация и експертни становища, а не като задълбочен диалог с журналистите. Но тъй като за това изследване от значение е диалогът с експертите, начинът, по който журналистите комуникират с тях и се отнасят към експертното им знание, няма да бъдат взети под внимание тези цитати, записите от пресконференции или преразказаните от репортер съждения на експерти.

В разглеждания период един от форматите за радиоинтервюта – телефонните интервюта – се наложи като основен. Преимуществото, което присъстващите в студиото събеседници получават (доминиращата роля на директния контакт с водещия над индиректния) за сметка на включените по телефона, отпадна като фактор в диалога. В периода 8 март – 8 април 2020 г. в предаването „Неделя 150“ гостуват 15 експерти, чиито интервюта касаят пряко или косвено кризата с Ковид-19. Според принадлежността им към определена институция или организация, както и според експертизата им, те могат да бъдат разпределени в следните категории:

Научни експерти

Доц. Иво Инджов – специалист по публични комуникации, преподавател във Великотърновския университет

Проф. Даниела Бобева – преподавател, икономист, бивш вицепремиер

Доц. Атанас Мангъргов – инфекционист

Д-р Огнян Минчев – политолог

Политически експерти

проф. Георги Михайлов – член на Комисията по здравеопазване към Народното събрание

д-р Хасан Адемов – председател на Комисията по труда и социалната политика

Ивайло Калфин – бивш вицепремиер, министър на социалната политика, съветник на еврокомисаря по бюджет и финанси

д-р Даниела Дариткова – председател на парламентарната група на ГЕРБ

Експерти от Националния оперативен щаб (НОЩ) – експерти, които в момента на говорене са пряко ангажирани с държавната политика за справяне с кризата:

ген. Венцислав Мутафчийски

проф. Николай Витанов

доц. Ангел Кунчев

Експерти от неправителствени организации

Георги Ангелов – старши икономист от „Отворено общество“

Пламен Димитров – психолог, бивш председател на Дружеството на психолозите в България.

Михаил Екимджиев – правозащитник, председател на „Асоциация за европейска интеграция и права на човека“

Институционални експерти

Проф. Петко Салчев – управител на НЗОК

В същия период в „Дарик радио“ интервютата с експерти са 13, разпределени в категориите по следния начин:

Научни експерти

проф. д-р Милен Балтов – икономист, заместник-ректор на Бургаския свободен университет

доц. Наталия Киселова – преподавател в Софийския университет, юрист

проф. Пламен Киров – бивш конституционен съдия, преподавател в Софийския университет

д-р Петър Марков – епидемиолог и експерт в Европейския център за контрол на болестите, който работи в Оксфордския университет

доц. д-р Николай Димитров – началник на Клиниката по кардиология

към МБАЛ „Сърце и мозък“ – Бургас

проф. Христина Вучева – бивш финансов министър, бивш зам.-министър председател, бивш преподавател в УНСС

Експерти от неправителствени организации

Георги Вулджев – икономист от Експертния клуб за икономика и политика (ЕКИП)

Деян Денев – Асоциация на научноизследователските фармацевтични производители в България

Кирил Николчев – генерален мениджър за България на биофармацевтичната компания „АБВи“

Добромир Янев – финансов консултант

Асен Василев – икономист, възпитаник на Харвард, бивш служебен министър на икономиката

Кирил Петков – икономист, възпитаник на Харвард

Институционални експерти

Стоян Мавродиев – председател на Управителния съвет и Главен изпълнителен директор на Българската банка за развитие.

Преди всеки разговор журналистите представят събеседниците си със сферата им на експертност (освен в няколко случая, в които записите започват директно от думите на експерта) – „икономист“, „лекар“, „специалист по публични комуникации“, „епидемиолог“ и т. н. Освен институционалната им принадлежност, в голяма част от представянето на гостите е съобщена и титлата на събеседниците, въпреки че не винаги тя остава част от обръщението към тях по време на разговора и в повечето случаи е заменена с „г-жо...“, „г-не...“.

В едно от интервютата проф. Даниела Бобева е представена като преподавател, икономист и бивш вицепремиер – в тази последователност, но обръщението към нея през цялото интервю е „г-жо Бобева“. „Професор“ е наречена само при представянето в началото на интервюто, а единственият

път, в който водещият я нарича „професор“ в рамките на разговора, е при срив в телефонната връзка, при който използва две обръщения, за да избегне повторение: *„Г-жо Бобева?! Проф. Бобева, дали се чуваме?“*.

Изключение е ген. Мутафчийски, към когото обръщението винаги е *„ген. Мутафчийски“*, *„проф. Мутафчийски“*, *„професоре“*, а при представянето му водещият дори отбелязва *„отлично знаете кой е той“*.

С изключение на две от интервютата, които преминават по-скоро в разговорен стил, всички останали са в научна, експертна реторика, водещите се придържат максимално към официалния стил на общуване. Изключение прави репликата на бившия служебен министър на икономиката Асен Василев в интервю по „Дарик радио“, според когото: *„Ако не направим тестове на цялото население, извинявам се за изрази, си организираме басейн за пикаещи и непикаещи“* („Дарик радио“, 27.03.2020).

Друго интервю, което се откроява с неформалната си стилистика (водещият се обръща към събеседниците с малки имена и обратно), е интервю с експерти от неправителствени организации в предаването „Ники Кънчев шоу“ по „Дарик радио“. Водещият и събеседниците му са равноправни участници в разговора. В това интервю водещият придава допълнителна стойност и легитимация на събеседниците си при представянето им: *„Важно е да отсяваме вярната информация и да вярваме само на компетентни мнения. Това съм се опитал да направя и днес – определено двама от най-добрите експерти съм поканил днес в студиото.*

Кирил ми е гостувал многократно, а, Деяне, с теб сме участвали в научно-практически конференции и знам, че вие сте във високите среди на фармацията“ („Дарик радио“, 19.03.2020 г.).

В разглежданите интервюта се случва и водещият, и събеседниците му да избягат от сферата на експертност – единият с въпроси, другият с отговори. В някои от случаите единият от участниците в диалога връща разговора в полето на експертност:

„Проф. Витанов:... и тук ще завърши с математиката!“

Водещ: *Не, напротив, да поговорим за математиката – все пак това*

е Вашата специалност (проф. Николай Витанов от БАН – част от Научния съвет към Националния оперативен щаб, БНР, 22.03.2020 г.).

Има случаи, в които водещият не реагира на становища, различни от сферата на експертност на събеседника. Такъв пример е разговорът с доц. Иво Инджов, специалист по публични комуникации и преподавател във Великотърновския университет, който е поканен да коментира комуникационната стратегия на министрите с обществото при обявяването на първите случаи на заразени с коронавирус в България. След кратък коментар по темата експертът излага съжденията си и по въпроси, които не касаят публичните комуникации:

„Ако аз съм на мястото на управляващите, бих ограничил достъпа до моловете, защото там могат да се срещнат много повече чужденци, отколкото на други места.

(...)

Ако в Италия в момента търсят лекари пенсионери, които да се върнат на работа, представям си какво би било тук, при състоянието на нашето здравеопазване“ (БНР, 08.03.2020 г.).

В две от разглежданите интервюта експертите изказват своите съждения след уточнението, че не ги правят в качеството си на експерти:

Проф. Михайлов: *„Аз не съм нито инфекционист, нито епидемиолог, но искам да подчертая, че това не е особено опасна инфекция и паниката е по-опасна от пандемията.* (БНР, 08.03.2020 г.).

Кирил Николчев: *„Аз съм лекар по професия, макар и във фармацевтично дружество, но държа да кажа, че съм тук в лично качество“* („Дарик радио“, 19.03.2020 г.). Въпреки това уточнение в диалога такова разграничение е трудно да бъде направено и водещият разговаря с него в качеството му на експерт.

Разговорът по „Дарик радио“ със Стоян Мавродиев (който към момента на провеждане на интервюто е председател на Управителния съвет и Главен изпълнителен директор на Българската банка за развитие) се трансформира почти незабелязано от икономически анализ в хвалебствен

анализ на правителството. Водещият в „Дарик радио“ не реагира (за разлика от водещите в БНР, които парират всеки опит за проправителствена агитация или пропаганда):

Стоян Мавродиев: *„(...) да похвалим българското правителство и премиера Борисов и неговия екип – министър Горанов и министър Караниколов, с които Българската банка за развитие работим..., за тази бърза реакция, пак казвам, трябва да поздравим премиера и екипа му“* („Дарик радио“, 28.03.2020 г.).

Тази хвалебствена тенденция се наблюдава при почти всички експерти, които са обвързани с правителството по един или друг начин. Най-отчетлива е при проф. Николай Витанов, математик от БАН, който е част от Научния съвет към Националния оперативен щаб. В интервю за „Неделя 150“ той многократно използва определения като *„уважаемото правителство“*, *„уважаемия ген. Мутафчийски“*, както и *„трябва да благодарите на ген. Мутафчийски“*, *„...българското правителство – и за това трябва много да благодарите на ген. Мутафчийски – използва научни методи, когато трябва да определя мерките“*, *„Освен това се изисква изключително много храброст от хората, които управляват в момента – заместник-министър председателя Дончев и...“*.

На всички тези оценки и ненаучни съждения от страна на проф. Витанов водещите в БНР реагират с коментари и доуточняващи въпроси: *„Ако искате, да не ставаме проправителствена пропаганда! Те ще имат възможност да кажат...“*, *„чакайте сега, ген. Мутафчийски не е част от правителството“*, *„тоест, вие работите за Националния оперативен щаб още преди това да се обяви официално?“*, на които проф. Витанов обикновено не отговаря: *„Няма да правя изявления по този въпрос, вие знаете какъв е режимът по взимане на интервюта с мен“* (БНР, 22.03.2020 г.). В повечето случаи, в които проф. Витанов се отклонява от експертното говорене, водещият го връща към темата, но въпреки това в разговора така и не прозвуча конкретика, различна от официално обявената от НОЩ. Тя прозвучава от интервюто с ген. Мутафчийски, който отговаря на всички

въпроси на водещия, до момента в който те започват да включват опозиционни на официалната политика становища. Въпросите, свързани с ограничителните мерки в България и по света, както и с недоволството на хората от ограничаването на гражданските им права, осезаемо изнервят генерала и той използва в отговора си силно емоционална реторика:

„Единственото нещо, което бих казал на тези хора, е „Срещу какво се бунтувате? Срещу шанса да оцелеете живи?“ (БНР, 22.03.2020 г.).

Тонът на разговора става и полемичен:

Ген. Мутафчийски: *„Много бързо забравихте, че в глобален мащаб има дефицити, които ние не усещаме в България...*

Водещ: *Не, не сме забравили!... Не, не сме забравили!*

(...)

Ген. Мутафчийски: *Неправилно се говори, че не сме били подготвени, че пращаме на фронта „лекари без пушки“.*

Водещ: *Това са думи на самите лекари, за които след това дори са били привиквани да им се скарат в полицията.*

Ген. Мутафчийски: *Не ми е известно такова нещо.“*

Но най голямото раздражение у ген. Мутафчийски предизвиква въпрос, в който се цитира становище на основния опозиционер на политиката на НОЩ – доц. Атанас Мангърров:

Водещ: *Как бихте отговорили на доц. Мангърров, според който...*

Ген. Мутафчийски: *Не отговарям на никого персонално, Атанас Мангърров не го познавам.*

Водещ: *Той е доста известен инфекционист, доколкото разбирам.*

Ген. Мутафчийски: *Ние също имаме инфекционисти, контактуваме с борда по инфекциозни болести. Не знам дали той участва в борда, не ми е известно. В този борд участват всички водещи инфекционисти“ (БНР, 22.03.2020 г.).*

В тази размяна на реплики ген. Мутафчийски, който „отлично знаем кой е“, тоест, популярността му е по-голяма от тази на повечето публични личности към момента на разговора, не само не отговаря на въпроси,

включващи критика към политиката на оглавявания от него щаб, но и напълно съзнателно negliжира, отрича експертизата на опозиционния експерт: „Атанас Мангъров не го познавам“, „В този борд участват всички водещи инфекционисти, не знам той да участва в него“. Така ген. Мутафчийски подлага на съмнение чуждото експертно знание, а след това сам акцентира върху своята експертиза, изреждайки всички социални роли, в които се явява експерт: „като лекар, като учен и като организатор на други видове медицинска дейност съм се научил да ползвам добрите практики от света...“.

Това е пример как експерт може да използва популярността си, за да negliжира, обезценява, делегитимира друг експерт и информацията, която обществото получава от него, когато позициите им по една и съща тема не съвпадат. В този разговор, превърнал се в своеобразна война на експертите, журналистическите въпроси, касаещи становища на опозиционера доц. Мангъров, звучат провокативно не заради начина, по който са зададени, а заради реакцията на ген. Мутафчийски. Макар към момента на интервюто доц. Мангъров вече да е в позицията на опозиционер на политиките на НОЩ, той също така е и част от Медицинския съвет, който правителството учредява в началото на кризата, и полемичният тон на разговори между него и проф. Мутафчийски все още не е установен като норма, косвеният диалог между тях все още не се е поляризирил категорично, заради което не можем да предположим, че водещият е очаквал подобно развитие на диалога, още по-малко изглежда да го е търсил. И въпреки че като инфекционист и експерт доц. Мангъров също притежава своите научни аргументи, ген. Мутафчийски разполага с преимуществена позиция в експертната йерархия заради поста, който заема към момента на провеждане на интервюто и не на последно място – заради популярността си.

В следващото издание на „Неделя 150“ за събеседник е поканен и самият доц. Атанас Мангъров, който не е представен с „отлично знаете кой е“, а с дългото „част от Медицинския съвет към правителството за справяне с кризата с коронавируса, инфекционист и застъпник на тезата, че трябва да

има разширен скрининг на населението“. Представянето му е допълнено и с: „Да кажем на нашите слушатели, които не ви познават, вие сте инфекционист в Инфекционната болница в София...“. Разговорът с доц. Мангъров е експертен, дадена му е възможност да развие тезите си, а интервюто приключва с „това беше доц. Атанас Мангъров, част от медицинския екип, който заработи към НОЩ, за да съветва правителството какви мерки трябва да бъдат предприети, той освен това е и инфекционист“. Прави впечатление, че неговата основна сфера на експертност е поставена в подчинена позиция („освен това“) спрямо ролята му, свързана с правителството. Нещо подобно се случва и при разговора с доц. Ангел Кунчев в „Неделя 150“ – при представянето му е спестена информацията, че той е доцент, и е представен с поста си и принадлежността си към държавния щаб: „главен държавен санитарен инспектор, част от Националния оперативен щаб“. Водещият се обръща към него с „д-р Кунчев“ или „г-н Кунчев“, спестявайки титлата му, и въпреки че доц. Кунчев се аргументира изключително експертно при всеки един отговор, неговата роля в интервюто е ограничена до представител на НОЩ и носител на експертните становища на щаба.

По съвсем друг начин стоят нещата, когато интервютата са с научни експерти, принадлежащи към университетски общности или неправителствени организации – въпросите към тях са изключително и само от сферата на експертиза на събеседниците. Водещите задават въпросите, които касаят пряко слушателите и обществото, и предоставят необходимото време на събеседниците да развият в цялост отговорите си:

За какво трябва да внимават хората в тази ситуация?

Как ще се отрази изолацията и новият начин на живот на хората?

Как да помогнем на възрастните, на децата, да се справят?

Какви са рисковете и какво бихте посъветвали хората, на които им предстои предоговаряне с банките?

Кой гарантира, че няма да преминем към условия на мека диктатура?

В едно от интервютата по БНР събеседникът е в три социални роли

едновременно – на лекар, на болен от Ковид-19 и на политик. Това е д-р Даниела Дариткова, с която водещите се свързват, докато е под карантина. Въпреки че темата на разговора е свързана с коронавируса и че г-жа Дариткова е представена като лекар, нито един от въпросите на водещия не касае лекарската ѝ експертиза. Въпросите към д-р Дариткова са само и единствено политически, касаещи ролята ѝ на председател на парламентарната група на ГЕРБ и представител на правителството.

Изводи

Анализът на разглежданите интервюта откроява специфики на журналистическите разговори с експерти, някои от които притежават достатъчно устойчиви характеристики, за да бъдат обособени по следния начин:

- В интервютата с експерти (с изключение на три от тях) водещите използват **официален стил на общуване**. Разговорите се придържат максимално към **научна, експертна реторика**

- **Неформалният стил** на говорене присъства **само в интервютата по „Дарик радио“**;

- Водещите предоставят на научните експерти достатъчно време да развият и обосноват тезите си, разговорите с тях се различават от разговорите с всички останали събеседници с изчакване да изразят тезите си. Водещите задават уточняващи въпроси, но много рядко прекъсват съжденията на експертите и във всеки един от случаите представянето им е подробно, включва титли, институционална принадлежност, длъжности, история. Изводът е, че **журналистите демонстрират по-голяма толерантност към научните експерти и тяхното експертно знание, отколкото към всички други експерти**;

- Журналистите от БНР са особено внимателни и реагират бързо на всякакви опити за безкритично пропагандиране на политически тези, намесват се често като равноправни участници в диалозите. Такава реакция липсва в разглежданите интервюта по „Дарик радио“. Може да бъде

направен извод, че **водещите в Българското национално радио са по-критични към политическите експерти и техните послания, отколкото в „Дарик радио“** Въпреки че това изследване няма претенции на дългосрочен мониторинг, изводите от разглеждания период се родят с изводите на Фондация „Медийна демокрация“, която прави медиен мониторинг в продължение на години и установява, че обществените медии се открояват с неутрална и критично ориентирана позиция спрямо политически фигури и послания. Нещо, което не се наблюдава в частните търговски медии, които могат да бъдат характеризирани със снижена критичност и подкрепа на властовото статукво (Орлин Спасов, БНР, 21.06.2018);

- В повечето случаи, **когато събеседник е експерт, който към момента на говорене е и в политическа роля, водещите спестяват от представянето и обръщанията към него титлите и историята му на експерт.** След анализ на данните може да се направи и извод, че при наличието на събеседник в няколко социални роли **журналистът избира ролята му на политически експерт пред останалите;**

- **Експерти от НОЩ не са събеседници в „Дарик радио“**, въпреки усещането, че те са „навсякъде“ в началото на кризата. Посланията им са предадени с репортажи и записи от официалните пресконференции. По този начин медията запазва сравнителен неутралитет към официалните послания на властта – предава ги на аудиторията в съобщения вид, но избягва разширяване на информацията или критични въпроси експертите в отделни интервюта. Това наблюдение също кореспондира със заключенията на Фондация „Медийна демокрация“, че частните търговски медии се характеризират със снижена критичност към посланията на властта, а в този случай експертното познание е част от политическите послания на властта за справяне с извънредното положение;

- Налага се изводът, че **институционалните експерти дават положителна оценка на правителството, на негови членове и на НОЩ във всички свои интервюта;**

- **Само един от експертите цитира източници** и се обосновава с международни изследвания и заключения. В нито едно от интервютата това не е била търсена от водещите информация;
- Има случаи, в които **водещият придава допълнителна стойност на събеседниците си чрез лични оценки**, разкази за общи инициативи и индиректно легитимиране на събеседниците: *„Важно е да отсяваме върната информация и да вярваме само на компетентни мнения. Това съм се опитал да направя и днес... като съм поканил определено двама от най-добрите в студиото“*.
- **Някои експерти се разграничават от ролята си на експерти** и едва след това правят своите съждения и отговарят на въпросите на водещите. Някои от събеседниците също така правят уточнението, че не ангажират компаниите, в които работят (местата, които ги легитимират като експерти) със становищата си;
- **Популярността на даден експерт надделява над експертното знание на друг**, когато позициите им по една и съща тема не съвпадат. В някои случаи журналистите също допълват тази тенденция чрез представянето на събеседниците;
- Повечето от експертите, които са събеседници в БНР и „Дарик радио“, имат ясно проследима история на специалисти с опит в съответната сфера. В представянето на научните експерти неизменно присъства и институцията, която легитимира тяхната научна експертност (БАН, Софийския университет, Оксфордски университет и т.н.). Въпреки това се случва за експерти да бъдат обявявани и възпитаници на Харвард, без това да може да даде на слушателя информацията за научния експертен опит, който притежават. Изводът е, че се случва журналисти да легитимират като експерти и да придават експертност на хора, които не могат да представят с ясно проследима научна подготовка. Друг извод, който се налага, е, че водещите в БНР са по-подготвени и задават по-задълбочени въпроси от водещите в „Дарик радио“.

Всяка криза има своите специфики, но експертното знание и опит имат съществена и значима роля при всяка една от тях, тъй като кризите поставят пред обществото редица нови проблеми и задачи за решаване.

Въпреки многообразието от събеседници и експертно познание, което прозвучава в радио ефира на БНР и „Дарик радио“ в разглеждания период, задълбочените научни становища и аргументи отстъпват пред популярните и общодостъпни експертни съждения.

Това изследване потвърждава наблюденията на редица учени, че „експерт“ вече не е само някой, който знае повече за даден предмет, и експертизата не се изразява само в това да можеш да се представиш по-добре от друг в дадена област (Hartelius, 2008), а от все по-изключителна важност за експертите е да успеят да се легитимират в обществеността, да се преборят за припознаване като по-добри от другите експерти.

Тази тенденция се запазва и по време на кризи, когато обществеността все по-трудно се ориентира на чие експертно становище да се довери.

„Да знаеш каква информация да игнорираш може да е толкова важно, колкото да знаеш на каква да се довериш, каква да използваш” – твърди Марек Хетмански и добавя, че придаването на нулева тежест на нерелевантна информация е съществена част от процеса на припознаване и разграничаване на експертите. Това заключение потвърждава важността на избора, който журналистите правят при подбора на експерти, чието експертно знание ще предложат на аудиторията си, особено по време на кризи – тогава, когато обществото има най-голяма нужда от тази информация.

Използвана литература:

БЪЛГАРСКИ ТЪЛКОВЕН РЕЧНИК,

<<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82/?fbclid=IwAR0qyMdvJhjaI5RuBVyGqL37QioVdNclG0r8zRb9y-jaYUV47XYxWS9nmBE>> [Balgarski talkoven rechnik].

АНГЕЛОВА, Вяра (2014). Страхът от лудостта в един час телевизионно време. Съст. и ред. **НЕЙКОВА,** Мария, **АНГЕЛОВА,** Вяра, **ПОПОВА,** Жана. *Радио, разказ, реч.* УИ „Св. Кл. Охридски“, с. 144-153. [Angelova, Vyara (2014). Strahat ot ludostta v edin chas televizionno vreme. Ed. Neykova, Maria, Angelova, Vyara, Popova, Zhana. Radio, razkaz, rech. University Press].

- ПОПОВА, Жана** (2013). *Диалогови модели. Между събития и медийни образи*. УИ „Св. Кл. Охридски“. [Popova, Zhana (2013). *Mezhdu sabitiya i mediyni obrazi*. University Press].
- ПОПОВА, Снежана** (1997). *Радиокомуникация*. ФЖМК, УИ „Св. Кл. Охридски“. [Popova, Snezhana (1997). *Radiokomunikatsia*. University Press].
- WYNNE, Brian**, (1996) May the Sheep Safely Graze? A Reflexive View of the Expert-lay Knowledge Divide. LASH S., Szerszynski B, Wynne B, editors. *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology*. London: Sage; 1996. pp. 44–83
- ERICSSON, CHARNESS, FELTOVICH and HOFFMANN** (2006). *The Cambridge Handbook of Expertise and Expert Performance*, Cambridge University Press.
- HETMAŃSKI, Marek** (2020), Expertise and Expert Knowledge in Social and Procedural Entanglement, Eidos. *A Journal for Philosophy of Culture*, <https://www.researchgate.net/publication/343706206_Expertise_and_Expert_Knowledge_in_Social_and_Procedural_Entanglement>
- GRUNDMANN, Reiner** (2016). The Problem of Expertise in Knowledge Societies. *Minerva*. 2017; 55(1): 25–48. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5306236>>
- HARTELIUS, Elin Johanna** (2008). *The Rhetoric of Expertise. Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of the University of Texas at Austin Doctor of Philosophy*. <<https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/3857/harteliuse22571.pdf?sequence=2&isAllowed=y>>
- KOLTUN, Aleksandra**. *Can Knowledge be (a) Performative: Performativity in the Studies of Science*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2015.

Използвани източници:

- LITTLE, Daniel** (2013). Expert knowledge. *Understanding Society*, <<https://understandingsociety.blogspot.com/2013/08/expert-knowledge.html>>, (последно посещение 17.08.2020).

Елена Фучеджиева е докторант в катедра „Радио и телевизия“ във Факултета по журналистика и масова комуникация, СУ „Св. Климент Охридски“. Под ръководството на доц. д-р Жана Попова работи по темата „Експертното знание по време на кризи и критичната функция на журналистиката“.

Elena Fuchedzhieva is a PhD student at the Department of Radio and Television at the Faculty of Journalism and Mass Communication, Sofia University “St. Kliment Ohridski”. Under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Zhana Popova, she is working on a dissertation on „Expert knowledge during crisis and the critical function of journalism“.